

Marina Marković

GLASOVNE TRANSFORMACIJE U ELEKTRONSKIM MEDIJIMA

UVOD

Razvoju, širenju i uticaju komunikologije kao nauke, poslednjih decenija ovog veka, umnogome su doprinela sredstva masovne komunikacije: radio, televizija, štampa. Stoga, ova studija upućuje na mnogobrojne aspekte istraživanja specifičnih procesa – respiracije, fonacije i govora, u odnosima s medijima masovne komunikacije, posebno sa elektronskim medijima. Ovom prilikom govorićemo o glasovnim transformacijama u različitim vrstama nastupa na radiju i televiziji.

Za profesije pevača i glumca, glas je osnovno sredstvo izražavanja, ali je, takođe, sredstvo komuniciranja među ljudima uopšte, pa stoga i druge profesije neguju vokalnu i govornu kulturu. Za profesije spikera i voditelja na radiju ili televiziji, menadžera za odnose s javnošću, novinara, političara, pravnika, advokata, karakteristična je povremena ili neprekidna komunikacija s medijima, te i ove profesije, danas, veliku pažnju poklanjaju: kulturi govora, govornom izrazu, stilu izražavanja, a posebno brizi o glasu i glasovnom obrazovanju. Navedene profesije u osnovi imaju nešto zajedničko: *nastup* kao deo komunikološkog procesa koji podrazumeva akciju i reakciju. Akcija je usmerena ka publici, klijentu, partneru, pregovaraču, sagovorniku, različitim ciljnim grupama u svakom pogledu. Cilj je širenje određenih ideja – kulturoloških, komunikoloških, pravnih, obrazovnih, itd. U ovom složenom procesu, povratna reakcija predstavlja odziv, odjek, bilans postignutih ciljeva.

Masovno komuniciranje uopšte, usmereno je ka širokom auditorijumu i, kako mnoga istraživanja ističu, u cilju uticaja na javno mnjenje. Ova studija je usmerena na praktičan deo ovog procesa – na komunikaciju, opštenje, nastupanje, ponašanje u odnosu na elektronske medije.

Odnosi s javnošću (public relations) predstavljaju jednu od disciplina menadžmenta, a javni govor ili govor u javnosti (public speaking), jedan je od najznačajnijih segmenata marketing informacionog sistema. Istraživanje glasovnih mogućnosti i glasovnih transformacija govornika, deo je složenog procesa verbalne (i neverbalne komunikacije) u težnji da se kreira nov, moderan, savremen izraz u odnosima s elektronskim medijima. Milioni ljudi svakoga dana, svakog časa na celoj planeti, učestvuju u procesu komunikacije putem medija (i Interneta). Iako televizija kao medij ima primat u plasiraju svojih programa, slobodno se može reći da i radio ima značajno mesto u ovom pogledu. Upravo na radiju – ton, zvuk, glas, melodija, reč kombinuju se i variraju u bezbroj različitih modela.

Studija: *Glasovne transformacije u elektronskim medijima* posmatra, pre svega: emisiju glasa u prostoru, odnos rezonance i dinamike glasa, te artikulacione procese u nastupima na radiju i televiziji. Najkreativniji deo ovog složenog procesa jeste izgrađivanje glasovnih i vokalnih kvaliteta govornika. Ukoliko poznajemo zakonitosti nastajanja zvuka i način pravilne postavke glasa, akustička slika će biti dostupnija i jasnija. Komunikacijskom procesu doprinose sledeće vokalne karakteristike govornika: zdrav, čist, sonoran glas, pravilno disanje, izbor centralnog registra u opsegu glasa ili odabir adekvatne visine tona (u odnosu na vrstu programa ili zahteve žanra), kao i prilagođen ritam i tempo kazivanja.

Kada govorimo o glasovnim transformacijama u medijima, moramo uočiti razliku u nastupanju na radiju i na televiziji; potom klasifikaciju izvršiti u odnosu na profil učesnika, mesto događanja i oblik programa. Glasovne transformacije posmatramo, pre svega, u odnosu na osnovnu podelu programa na: igrani i informativni. U odnosu na profil aktera, možemo razlikovati:

- a) nastup govornika (spiker, voditelj, promoter, intervjuisano lice, menadžer za odnose s javnošću i sl.);
- b) nastup glumca;
- c) politički govor (javni govor, govor u javnosti).

Vrsta emisije po obliku može biti:

- a) snimanje uživo i direktno emitovanje;
- b) snimanje sa montiranjem materijala.

Prema mestu snimanja razlikujemo:

- a) snimanje u enterijeru;
- b) snimanje u eksterijeru.

Realizacija emisija informativnog profila znatno je jednostavnija od realizacije igranih i dramskih programa, pre svega, u tehničkom pogledu. Međutim, uspešna i dobra komunikacija zavisi od ličnosti govornika, od vokalne ekspresije i stila izražavanja, te govorne kulture uopšte. U igranom ili informativnom programu, posebno u odnosu na radio kao medij, presudan značaj za uspeh određene emisije, imaju upravo glasovni kvaliteti i glasovne transformacije govornika ili glumca. U odnosu na paletu različitih vrsta programa, kao što su: dramski, dečji, zabavni, variraju i glasovne transformacije glumca, prilagođavaju se i menjaju shodno zahtevima žanra. U pozorištu, na filmu i na televiziji postoji vizuelni doživljaj, na radiju samo auditivni, pa su vokalna ekspresija i izbor glasovnih transformacija od presudnog značaja za dobru komunikaciju.

Veliki srpski pesnik Momčilo Nastasijević je rekao: "Ton, dakle, kojim se što saopšti bitniji je od reči. Jer ona sama materijalizuje, samo pojmovno ocrta, oiviči u svesti već dostrujali treptaj. Ton je što dirne u živac, čime se iz podsvesti prodre u podsvest. I nema tog iskaza, makar prav bio i bez pregiba emocije, da upravo time što je živ i ubedljiv, ne sadrži svoju skrivenu melodiju"¹.

Poslednjih decenija ovog veka, zapadna civilizacija gotovo je sasvim zaboravila praiskonsku potrebu čoveka da se izrazi samo zvukom – krikom, jaukom, smehom, plačem, uzvikom, zapevanjem (pevanje bez reči na određenu melodiju). "U početku beše" – *glas*, potom reč koja dobija smisao kao uobičeni zvuk koji prethodi, zatim nastaju govor i jezik kao materijalizacija i objašnjenje pojma. Prisetimo se za trenutak istočnjačke tradicije, posebno izražene u pozorištu (Pekinška opera, na primer); glumci komuniciraju sa gledalištem, putem utvrđenih glasovnih znakova, vokalne konvencije i konvencionalnih glasovnih transformacija. Glasom, kao najmoćnijim izražajnim sredstvom, u potpunosti se deluje na publiku.

GLASOVNO OBRAZOVANJE

O osnovama teorijskog i praktičnog obrazovanja govornika, u pogledu postavke glasa, govorićemo ovom prilikom ukratko; upućujemo na članak istog autora – *Glumac i glas (Prilozi)*². Razume se da je glasovno obrazovanje za glumce i pevače složeniji i dugotrajniji proces u odnosu na vokalnu obuku za druge, prethodno navedene profesije, ali osnovne postavke u glasovnoj obuci mogu se primeniti na obrazovanje govornika za bilo koju vrstu javnog nastupa i govora.

1 Nastasijević, Momčilo – Nastasijević, Svetomir, *Pogovor za Meduluško blago*, muzičku dramu u V činova Momčila Nastasijevića, Celokupna dela, knjiga br. VI, Beograd, 1938, str. 53-57.

2 Marković, Marina, *Glumac i glas (Prilozi)*, u Zborniku radova FDU, Beograd, 1997, str. 212-233.

Govor zavisi od mehanizma respiracije, fonacije i rezonance, a cilj je *voljno*, svesno upravljanje ovim složenim procesom od strane nervnog i endokrinog sistema. Osnovni aktivator glasa je proces respiracije, što znači da govor zavisi od: pravilnog disanja, kapaciteta daha, ekonomisanja dahom, te kontrole kompletног procesa respiracije. Za dobru fonaciju značajno je: ovladavanje pravilnim tipom disanja, kontrola toka respiratornog procesa sa osloncem daha na diafragmi i usmeravanje vazduшне struje ka rezonantnim šupljinama (aktiviranje prirodnih rezonatora).

Glas je moćno izražajno sredstvo, a mogućnosti ljudskog glasa gotovo su neograničene. To posebno dolazi do izražaja u nastupima na radiju, gde se pre svega, glasom, potom i govornim činom, deluje na slušaoce i uspostavlja komunikacija sa zamišljenim, nevidljivim sagovornikom.

Metodi učenja tehnike glasa mogu biti:

1. teorijski i
2. praktični.

1. Zadatak teorijskog pristupa jeste upoznavanje fonatornog procesa u organima za pripremu i produkciju glasa. Teorijski pristup podrazumeva: a) naučno-istraživački metod, tj. upoznavanje sa anatomskeмm građom glasovnog organa; b) vizuelni metod označava učenje putem uočavanja pravilnih fenomena fonacije; c) auditivni– slušni metod znači beleženje putem sluha pozitivnih kvaliteta emisije glasa u prostoru.

2. Praktični pristup označava praktično – stručno usavršavanje i vežbanje (vokalna obuka, impostacija, glasovne improvizacije, sticanje glasovne kondicije, itd.).

Razume se da je za pravilnu postavku glasa uopšte, potrebno postojanje *ideje* o sopstvenom glasu, o značaju kvalitetne fonacije za dobru i uspešnu komunikaciju. Cilj postavke glasa i svesne kontrole procesa fonacije jeste da se ostvari najpovoljniji položaj fonatornog aparata za pravilnu emisiju glasa, da se uoče glasovne transformacije do kojih dolazi, svesno koriste i variraju u odnosu na vrstu zadatka i postavljene ciljeve. Naime, kada upoznamo u potpunosti proces pravilnog disanja, aktiviramo rezonatore i ovladamo pravilnom artikulacijom, čitav proces možemo okrenuti u obrnutom smeru, te koristiti sve moguće varijacije i transformacije glasa u kreiranju uloge ili besede. Postoji nebrojeno mnogo ovih kombinacija i artikulacionih promena, kao što su, na primer, namerne, smišljene afazije i šprahfeleri. Većina omiljenih likova iz crtanih filmova nastala je upravo nahsynchronizacijom i animacijom koja počiva na glasovnim promenama (grlena pozicija glasa, nazalna, guturalna, glas u falsetu i sl.) i artikulacionim poremećajima, kao što su: šuškanje, unjkanje, krkljanje. Takvi su likovi: Paja Patak, Duško Dugouško, Popaj, Oliva i drugi.

OSOBINE TONA – VARIRANJE U MEDIJIMA

Osobine tona uopšte, pa tako i ljudskog glasa su: boja, visina, jačina (intenzitet), glasnost, tempo i ritam.

Boja glasa je nepromenljiva i jedinstvena konstanta, individualna karakteristika, odraz je i obeležje ličnosti. Možemo govoriti o ličnoj i foničnoj boji, te "psihološkoj" boji glasa, kako je nazvao čuveni operski pevač Šaljapin. Na ličnu boju glasa ne može se uticati, jer zavisi od grade glasovnog aparata i prirodnih rezonatora. Međutim, psihološkom bojom glasa delujemo na slušaoce, što je od posebnog značaja za nastupe na radiju. Upotreba svetlih i tamnih tonova, tzv. "svetla" i "tamna" boja glasa, te otvoreni i zatvoreni vokali, doprinose bogatom nijansiranju u pogledu tonskih varijeteta i izmeni intonacija. Na radiju i televiziji izvesno "bojenje" glasa može se svesno koristiti za bilo koju vrstu programa. No, ovaj proces se nikako ne može smatrati promenom boje glasa, već glasovnom transformacijom i specifičnom metodom u postavci glasa. Bojenje fonema moguće je ostvariti putem otvaranja i zatvaranja (implozije i eksplozije) fonema, u smislu u kome je govorio čuveni lingvista Ferdinand de Sosir³.

Boja glasa i sugestivnost glasovne emisije daju ubedljivost komunikološkom procesu u celini. Za uho slušalača i gledalaca značajno je da valeri koji određuju boju glasa budu prijatni, topli, sugestivni. Svesno, namerno bojenje tona u pozorišnom izrazu, na primer, može da deluje preterano i izveštaćeno. U nastupima na radiju, efekat je sasvim suprotan. Posebno u dramskom programu na radiju, glumac liku često prilazi pronalazeći upadljive karakteristike i osobine lika, koje brižljivim odabirom glasovnih sredstava treba da dočara auditorijumu. Potencirane izrazitim glasovnim transformacijama i oneobičavanjem govorne strukture, ove osobine bivaju živo oslikane. "Senčenje" tona može se tumačiti kao glasovna transformacija, čak i u emisijama informativnog karaktera (različite vesti se saopštavaju na različite načine). Ravan i jednoličan ton nikako ne može privući pažnju slušalača i gledalaca. Melodijski usponi i padovi mogu da doprinesu uspešnom prenošenju informacija.

Bojenje tona, može se posmatrati u odnosu na elektronske medije kao: a) prirodno (o čemu smo prethodno govorili) i b) studijsko. Studijsko bojenje zvuka ima svoju pozitivnu i negativnu stranu. Pozitivan akustički fenomen dobija se pravilnom pozicijom (impostacijom) glasa, aktiviranjem prirodnih rezonatora, preciznom artikulacijom i izborom adekvatne visine tona. Negativan efekat nastaje usled tehničkih grešaka prilikom snimanja i produkcije. Mikrofoni, zvučnici i limiteri mogu biti uzrok tehničkih grešaka – bilo da su

3 Sosir, Ferdinand de, *Opšta lingvistika*, Nolit, Beograd, 1969, str. 65-72.

neispravni ili da govornik ne koristi pravilno mikrofon, kao odašiljač. Glas se izobličava, dobija se akustička neujednačenost, budući da mikrofon, prema rečima A. Nizbeta: "Ima odziv duž glavne ose".

Jedna od osobina tona jeste *glasnost* ili *čujnost*. Valja, međutim, razlikovati glasnost od *intenziteta*, kao druge osobine tona i govorne konstante. Glasnost često jeste sastavni i prateći deo intenziteta, ali je i čujnost, ozvučenost, pa možemo razlikovati bezbroj varijeteta u pogledu dinamike glasa: od šapata, preko tihog govora, centralne glasnosti do veoma glasnog govora i krika. U svakodnevnom komuniciranju, zastupljena je prevashodno centralna glasnost (čujnost), kao i centralni register u odnosu na opseg ili obim glasa. Ova dva fenomena: čujnost i visina su preduslov za razgovetnost, razumljivost govornog procesa. Razume se da se pojam glasnosti kao osobine tona, prilagođava prostoru, tj. zavisi od situacione analize. Kada su u pitanju nastupi na radiju i televiziji, posebno treba ukazati na razliku između glasnosti i intenziteta. U pozorištu, glasnost i intenzitet se preklapaju i prepliću, prate i dopunjaju, gradaciju u glasnost prati i gradacija u intenzitetu i obrnuto. U nastupanju na radiju i televiziji, donekle i na filmu, primarna konstanta je intenzitet, dok se glasnost, odnosno čujnost može podešavati i tehničkim putem. U pozorištu, unutrašnji glumčev doživljaj prate intenzivna i izrazita glumačka izražajna sredstva: kontrast, gradacija i antiklimaks, promene u pogledu tempa i ritma, intonacije i melodije. U nastupima na radiju i televiziji ne postoji aktivni gledalac prema kome možemo da kontrolišemo meru svojih glasovnih mogućnosti. Mikrofoni, zvučnici, kamere (u tehničkom smislu) ne dozvoljavaju nagle ispade u glasnosti ili intenzitetu, česte i brze promene intonacije. Autor ovog članka ne pripada školi koja deli teoriju i praksi glume na pozorišnu i filmsku, ali neosporno, postoje izvesne razlike u praktičnom delu procesa (uslovljene tehničkim momentom), te ih pravovremeno valja uočiti.

Rezonanca kao akustički fenomen povezana je sa glasnošću, odnosno sa ozvučenošću. Prirodni rezonatori su kosti glave i grudnog koša i oni čine rezonantnu "kutiju" tela, validnu i odgovornu za sve slojeve u govoru. Za dobru fonaciju i impostaciju, najznačajnije je sadejstvo ova dva rezonatora. Saradnja prirodnih rezonatora glave i grudi pruža mogućnost da se formira sonoran, zvučan, zdrav, čujan, prirodno ozvučen ton. Razume se da upotreba mikrofona i zvučnika, u tehničkom pogledu doprinosi kvalitetu tona i pojačava zvuk.

Kada je reč o snimanju na televiziji, bez obzira na to da li se radi o emisijama informativnog karaktera ili igranom programu, koje se odvija u više sekvenci (ili se snima tokom dužeg vremenskog perioda), posebno treba обратити pažnju na odnos glasnosti, intenziteta i rezonance. Ukoliko se emisija snima u dužem vremenskom intervalu, uvek treba pregledati i preslušati prethodno snimljeni materijal. Moć akustičkog prisećanja može da varira i izneveri, tako da oslanjanje samo na auditivnu memoriju, nije uvek najpouzdaniji kontrolor. Ako

se radnja odvija u kontinuitetu, nikako ne sme da dode do drastičnih razlika u pogledu glasnosti, intenziteta i zvučnosti. Upadljiva i učestala greška je promena glasnosti, pad intenziteta, promena visine tona ili ritma kazivanja. U različitim kadrovima, iako se radnja odvija u kontinuitetu, u istom prostoru i vremenskom periodu, javljaju se pomenute neujednačenosti. Ove greške se u finalnoj obradi, u montaži, mogu donekle korigovati, ali ne i sasvim neutralisti. Kada se radi o dijalogu dva ili više lica, glasnost treba da je uskladena u odnosu na različite zadatke lica koja igraju (sukob, napad jednog lica na drugo, aktivni i pasivni učesnik, itd.).

U emisijama informativnog karaktera, posebno u emisijama vesti, nivo glasnosti spikera ili govornika je uglavnom ujednačen, što nikako ne znači i jednoličan, ravan. Bogatstvo melodije i promena intonacije mogu da nadoknade potrebu da glasnost i intenzitet, kao i ritam kazivanja besede, budu u jednom nivou. Emisije koje se direktno snimaju i emituju "uživo", zahtevaju od govornika samokontrolu i koncentraciju, u pogledu izbora glasovnih sredstava. Kada se emisije snimaju i potom montiraju, filteri i korektori mogu donekle da "očiste" snimak.

Visina tona uslovljena je dakako vrstom emisije i programa, ali ton nikada ne mora da bude jednoličan, ravan. Čak i kada ne postoji mogućnost za česte izmene intonacija i melodiskske skokove, uvek se može pronaći interesantno i bogato intervalsko kretanje tona. Centralni registar glasa zastupljen je u svakodnevnom konverzacijskom činu, ali se nikada ne sastoji od jednog ili dva tona, već od niza tonova u okviru intervala – terce ili kvinte, što daje mogućnost govorniku za bogato nijansiranje u pogledu intonacije i melodije rečenice. U centralnom registru možemo, dakle, uočiti niz od tri do pet tonova i njihovih alikvota. Spoj vokala i konsonanata javlja se uvek u obliku neke melodije. Prilikom izgovaranja svakog glasa pojedinačno postajemo svesni artikulacionih, intonacijskih i melodiskih promena do kojih u ovim procesima dolazi.

Ritam i tempo kao osobine tona i gorovne konstante zavise od planiranja kompletne strategije govornog čina u odnosu na tri osnovne jedinice tempa: spori, srednji i brzi. No osobenost ovoj konstanti daje i specifična muzička artikulacija koju, razume se, poseduje svaka muzička kompozicija, ali i govorni iskaz. U govornom iskazu može se uočiti niz promena u tzv. legato (povezano), stakato (isprekidano) i martelato (zadržano) artikulaciji. Govorni čin upravo može biti obogaćen kontrastiranjem: povezano – isprekidano – zadržanog – ubrzano – usporenog tempa kazivanja. Izmenama u pogledu ritma i tempa, može se skrenuti pažnja sagovornika ili slušalaca na fokus govornog čina, bitan argument. Stoga se tekstualna analiza može načiniti i na osnovu bogate skale ritma i tempa kazivanja: izvesni delovi iskaza govore se u legato artikulaciji, povezano, sliveno, harmonično, bez naglih kontrasta; drugi delovi iskaza –

isprekidano, sa naglašavanjem i isticanjem važnih mesta (stakato). Bitan argument, fokus, izdvaja se posebnim akcentovanjem, naglašavanjem, zadržavanjem govornog toka u martelato artikulaciji.

U govornom procesu takođe je značajna figura usporavanje ili usporenje (ritenuto ili riterdando). Obično se uočava na kraju muzičke ili gorvne fraze ili iskaza. Ovom specifičnom izmenom ritmova postiže se izuzetan retorski efekat. Suprotna je figura ubrzavanja ili ubrzanja (akcelerando), koja je posebno značajna za dinamiku konverzacijskog toka. Muzičke figure pružaju obilje mogućnosti za i gorvne transformacije.

Čitanje na radiju i televiziji (emisije informativnog karaktera) ima uglavnom odreden ritam, a broj slogova javlja se uvek jednako, u istom vremenskom intervalu:

- - - . - - - . - - - . - - - . - - - . - - - . - - - . -

Drugačiji oblik imaju emisije tipa intervjeta ili panel diskusije. Ritam ne prati metronomski rad, već se javljaju ispadi u smislu aritmije, ubrzavanja ili usporenja, što je u vezi sa intenzitetom kao govornom konstantom:

- - - . - - - . - - - . - - - . - - - . -

Kada čitač ne drži tekst u ruci, već čita sa monitora, poruka je direktnije upućena gledalištu, direktnim obraćanjem i gledanjem. Spontaniji je oblik saopštavanja vesti u slobodnoj formi, što možemo uočiti u programima stranih kompanija. Čitanje obezličava komunikaciju, čini je uopštenom, a izbor glasovnih kvaliteta se ritmizirano uvek ponavlja na isti način. Govorenje je življiji proces, zahteva interpretaciju, ličnost govornika i lični pristup.

Deo "ritmičke igre", prema rečima Branivoja Đorđevića je i upotreba pauza u toku konverzacije ili u igri glumaca. Možemo razlikovati: logičnu, misaonu pauzu, funkcionalnu – tzv. dah pauzu, pauzu cezuru, koja je deo konverzacijiske pripreme i strategije govornog toka. Međutim, postoje i nelogične pauze koje su posledica treme i nepravilnog načina disanja. Kada je reč o govoru u javnosti i nastupima u medijima, upotreba pauza zavisi od auditorijuma, tj. broja sagovornika ili od izbora teme. Duge pauze u dijalogu sa jednim sagovornikom mogu da naruše komunikacijski tok, posebno u nastupima na televiziji. U političkim i javnim govorima, pauza ima veliki značaj kao retorska figura, jer pruža mogućnost za akcentovanje i skretanje pažnje na bitan argument.

ARTIKULACIJA

Artikulaciono-rezonantni procesi su od primarnog značaja za pravilnu postavku glasa i rezonancu. U organima za oblikovanje glasa (usna i nosna duplja) odigravaju se čudesni procesi u kojima ton, zvuk, prelazi u fonem. Svaki fonem ima svoje individualno značenje i akustički kvalitet, način artikulacije. Dva ili

više fonema čine sistem zvukova različitog akustičkog sadržaja. Artikulacioni procesi zavise od angažovanja organa za oblikovanje glasa, ali i od složenih psihofizičkih procesa. Izraziti pokreti pojedinih mišićnih grupa u usnoj duplji (svi pokretni i nepokretni organi) utiču, ne samo na artikulaciju već i na rezonancu, zvučanje i ozvučavanje rezonantnih prostora.

Postoji nebrojeno mnogo artikulacionih kombinacija u smislu zvučanja i ozvučavanja, koje se pozitivno odražavaju na sonornost glasa i rezonancu (čujnost, zvučnost). Pronalaženje sopstvenog stila u izrazu, zavisi i od mnoštva ovih kombinacija: optimalno formirani vokali, pravilno izgovaranje suglasnika u odnosu na mesto njihovog nastajanja i oblikovanja, naglašeni i nenaglašeni akcenti, dužine, itd⁴.

Pomenimo i poremećaje u glasovnoj produkciji koji dovode do afazija u jeziku. Do afazija dolazi usled dejstva različitih faktora, pre svega, zbog poremećaja:

- a) u disajnim organima, što je posledica nepravilnog načina disanja;
- b) u artikulacionim procesima;
- c) usled nepravilne impostacije (postavke) glasa te pojave grlene, guturalne, nazalne pozicije glasa.

Ovi poremećaji delom su fiziološke, a delom i psihološke prirode. Afazije su predmet proučavanja različitih disciplina poput otorinolaringologije, pedijatrije, audiolije, psihijatrije i pedagogije.

Ubedljivost u komunikaciji može biti narušena nepravilnom artikulacijom, pojavom šuškanja, zamuckivanja, unjkanja, te izvesnim poremećajima u izgovaranju pojedinih glasova. Za dobru fonaciju od presudnog je značaja pravilno formiranje vokala. "Beli", otvoreni vokali često čine glas plitkim, neubedljivim, te upućuju na postojanje viška rezonance glave, kao i višeg sloja u govoru. Do pojave zabačenih, guturalnih vokala dolazi zbog poremećaja u predelu grkljana, usled nepotrebnog spuštanja (i stezanja) grkljana. Guturalnost – zabačen glas, dovodi do nestabilnosti centralnog registra, te pojave ravne, jednolične melodije rečenice i skučenog opsega (obima) glasa. Razume se da se ove nepravilnosti pravovremenim uočavanjem mogu otkloniti.

4 Eksperimentalna fonetika danas koristi mnoge metode u istraživanju artikulacionih pokreta govornog aparata pri produkciji pojedinih glasova. Najpoznatije metode su: palatografija – beleži se otisak jezika na veštačkom nepcu – palatogramu; labiografija – beleži se pokreti usana; rentgenografija – snima se položaj govornih organa i njihova mrdanja, micanja, pomeranja; laringoskopija i stroboskopija posmatraju vibracije glasnica. Akustička strana govornog čina može se beležiti pomoću aparata kimografa i fonografa. Govorni čin snima se putem magnetofona, a spektrogram se vrši analiza frekvencije i intenziteta zvuka, što se takođe može prikazati pomoću dijagrama – spektrograma. Posebna grana – fonognomika, dokazuje da se analizom glasovnih varijeteta može naslutiti način mišljenja govornika. Fonometrom se kao zvukomerom meri jačina (intenzitet) glasovnog i govornog procesa.

ODNOS GOVORNIKA I ELEKTRONSKIH MEDIJA

Od ličnosti govornika, njegovog odnosa, spremnosti i otvorenosti za komunikaciju, u najvećoj meri zavisi i rezultat audio-vizuelnog efekta. Izvesne glumce, govornike, spikere, voditelje, odlikuje prirodna spontanost, te mikrofone, kamere, limiteri, posmatraju kao sagovornike i partnere u ovom složenom komunikacijskom procesu. Drugi pak, usled prisustva tehnike i stručnih lica koja se nalaze u studiju, osećaju izvesnu nelagodnost i samim tim stvara se komunikacijska napetost.

Zadatak snimatelja tona, kamermana u studiju i drugih lica kompetentnih za realizaciju emisije jeste da načine tonske i govorne probe pre snimanja, te precizan i jasan dogovor sa govornikom ili glumcima u pogledu vokalne ekspresije i kretanja tonskog toka govornog procesa, te odabira sredstava neverbalne komunikacije. Bez obzira na to da li se program emituje direktno ili se kasnije montira, izražajna sredstva govornika (prilagođena visina glasa, tempo i ritam, intenzitet i glasnost) ne mogu biti prepuštena improvizaciji. Govornik ili glumac, ponesen određenim intenzitetom u odnosu na zadatak, ponekad nesvesno menja izbor glasovnih sredstava. Mikrofoni i kamere ne mogu uvek precizno da zabeleže sve varijetete u pozitivnom smislu, ukoliko promene nisu unapred dogovorene ili bar delimično odredene. Improvizacija jeste odlika veštih, spontanih i prirodnih govornika, međutim, tehnički pristup ovom procesu zahteva izuzetnu tačnost, a dobar tehnički snimak je preduslov za kvalitetnu emisiju. Voditelj, govornik, glumac, zahvaljujući modernoj tehnologiji, može da, bez ulaganja preterane snage i napora, u potpunosti ostvari svoj zadatak i prenese poruku. Stoga, uočavamo da odnos između govornika i elektronskih medija, teče u dva paralelna toka: a) kao lični stav i b) tehnički stav. Lični stav nije samo odnos govornika ili glumca prema tekstu, partneru, reditelju, kamermanu, publici, sagovornicima (mikrofon i kamera su takođe nemi posmatrači). Lični stav uključuje i drugu stranu u ovom kreativnom, složenom, dvosmernom komunikacijskom procesu. To je specifičan odnos lica koja se nalaze u tonskim kabinama ili iza kamere. Ovi stručnjaci imaju svoje viđenje, osećanje i čuvenje tona, te sluh za kretanje bogate skale tonova i varijeteta govornikovog glasa.

Tehnički aspekt odnosi se na tehničku opremu u studijima. Pored mikrofona (mikroporta, pecaljki), tu su i kamere, limiteri, zvučnici, kontrolori, itd. Postoje još i uređaji za montažu i korekciju, ali to je već deo finalne obrade emisije. Ovi uređaji omogućavaju da se izvesni lični i tehnički nedostaci i greške koriguju i tehničkim putem ublaže ili otklone. Uskladivanjem ličnog i tehničkog stava postiže se sklad u audio-vizuelnim kontaktima i harmoničan odnos tona i slike.

Audio komunikacija ima svoje specifične zakonitosti, pri čemu je glas i njegove vokalne karakteristike, najznačajnije izražajno sredstvo, dok audio-vizuelna komunikacija podrazumeva i skladan odnos zvuka i slike. Vokalne karakteristike govornika u nastupima na radiju su: vokalna ekspresija, emisija glasa u prostoru, izbor adekvatne visine tona, pravilna impostacija.

Sredstva neverbalne komunikacije u nastupima na televiziji znače usklađen odnos između reči i pokreta, glasa i gesta. Često su ova dva fenomena potpuno odvojena, te se razmišlja samo o jednom ili drugom.

Za izvesne govornike ili glumce kaže se da su dobri oratori, ali statični, "nepokretni", dok se za druge kaže da mnogo gestikuliraju, objašnjavaju pokretom, a manje su spretni u retorskoj veštini. Za nastupe na televiziji, veoma je značajan izbor sredstava neverbalne komunikacije, tj. odabir pokreta, gestova, poze (posturalna ekspresija), manuelna gestikulacija i mimika, u skladu sa izborom teme, brojem sagovornika i u odnosu na vrstu emisije.

TEHNIKE NASTUPANJA NA RADIJU I TELEVIZIJI

Radio je kao medij početkom ovog veka nesumnjivo imao primat u svakom pogledu: kulturološkom, sociološkom, komunikološkom, informativnom. Čak i danas, ma kako to paradoksalno delovalo, pored bogato razgranate mreže komunikacijskih sistema, uticaj radija se i dalje odvija zahvaljujući upravo ličnom, individualnom i kreativnom momentu, spontanoj komunikaciji i aktivnom dejstvu složenih fenomena kao što su glas, govor i jezik. Nikola Maričić kaže: "Radio kao medij ne zahteva punu pažnju auditorijuma, samo je dnevni pratilac koji ne sme da se nameće"⁵. Nevidljivi auditorij predstavlja idealnog slušaoca. U nastupima na radiju, budući da nema vizuelne komunikacije, osnovno sredstvo komuniciranja su glasovni kvaliteti govornika i bogatstvo konverzacijskog čina. Kada je reč o glasovnim kvalitetima, to su: adekvatna visina tona, intonacija, izbor centralnog registra, pravilna artikulacija i ozvučenost prirodnih rezonatora. Na radiju se mnogo toga otkriva zvukom. *Zvučni zapis* čini sadržaj koji se putem mikrofona i radiofonije prenosi do slušalaca. Mikrofon, za onoga ko govori je sagovornik, a medijski parametri su: ambijent, čujnost i stereofonija. Čujni plan je uslovljen i određen udaljenošću mikrofona od odašilača. U uslovima studijskog snimanja, udaljenost od mikrofona treba da je udaljenost tzv. "opštег plana". U odnosu na čujnost možemo razlikovati: vrlo bliski plan, bliski plan, opšti plan, i udaljeni plan.

5 Maričić, Nikola, *Profili radija*, Beograd, 1994, str. 64.

Fonogeničnost je osobina ljudskog glasa da putem snimljenog zapisa deluje uverljivo. Svaka izveštačenost u glasu, neprirodno bojenje tona, mikrofon samo potencira. Glasno udisanje i izdisanje, "pucketanje" izvesnih glasova, "duvanje" u mikrofon, narušava zvučnu sliku i odaje nepripremljenu osobu. Pošto je publika usmerena ka *slušanju* kao procesu, ne i ka *gledanju*, može da uoči sve neprirodne boje koje se odražavaju na glasu, pa samim tim i na "izobličenom" govoru. Treba pomenuti da se u toku samog snimanja ili montaže ponekad dešava "bojenje" tona koje samom govorniku deluje neprirodno. Ova pojava zavisi od kvaliteta mikrofona i zvučnika i tehničke je prirode.

Kompetentna lica koja se bave studijskim snimanjem (reditelj, snimatelj), poznaju u potpunosti tehnike i metode nastupanja u medijima, no oslanjanje govornika ili glumca na sopstveni unutrašnji sluh i kontrolu jačine zvuka, te aktiviranje prirodnih rezonatora, ipak je od presudnog značaja za nastupe u elektronskim medijima. Putem određenih tehničkih aparata kao što su kompresori i limiteri, vrši se kontrola svih navedenih činilaca. Od tehničke opremljenosti studija i stručnosti zaduženih lica, zavisi da li će doći do negativnog bojenja zvuka (mikrofoni, zvučnici, mikseta). Ukoliko je reč o emisijama koje se ne snimaju uživo moguće je snimljeni materijal pregledati, preslušati, korigovati i montirati, bilo da su preovladale tehničke greške ili lične omaške – trema, psihološka nestabilnost i sl. Komunikološki savet je: izbegavati ravan, jednoličan ton, kao i nagle ispade u glasnost, ili nagle izmene u tonskim varijitetima.

U kontakt emisijama – uživo ili uključenjem direktno u program putem telefona, mikrofoni i zvučnici surovo registruju i prenose u etar sve glasovne promene ili artikulacione omaške, kao i glasno, užurbano, usplahireno ili šuštavo disanje. Udisaj na usta mora biti poludah koji se ne čuje. Pored nekih problema u izgovaranju pojedinih glasova kao: S, Z, C, Č, DŽ, Ž i Đ, javlja se pojava šuškanja ili mešanja, umekšavanje pojedinih glasova. Prilikom izgovaranja glasa R dolazi do kotrljanja, a pri izgovaranju glasova P i B do praskanja i nepotrebnog "pucketanja". Ovu poslednju omašku najlakše je ispraviti; to je tehnička greška i ukazuje na nedovoljnu udaljenost od mikrofona. Usmeravanje preintenzivne vazdušne struje ka mikrofonu dovodi do pojave praskanja. To se, uglavnom, događa na početku govorne fraze zbog intenzivnog udara, naglog izdisaja direktno u mikrofon. Nagli izdisaj čini da prejaka vazdušna struja direktno udari u mikrofon, pogotovo kada se u jednoj reči na početku nalaze dva suglasnika jedan uz drugi, kao na primer, u rečima: *hrana, prethodni, čvrsto, prirodni*, itd. Važno je kontrolisati artikulacione procese tako da artikulacija bude meka, prirodna, fleksibilna, bez udara vazdušne struje na glasove i pojedine slogove. Ekspirijum treba da bude ujednačen, kontrolisan i upućen ka pravilnom oblikovanju vokala i održanju dužina po pravilima našeg književnog i govornog jezika.

Svakako da prvi susret sa uslovima, načinom, tehnologijom i organizacijom rada na radiju i televiziji, može da izazove trenutnu nelagodnost i nesnalaženje. Kontakt sa mikrofonima, zvučnicima, limiterima, kamerama ponekad oduzima spontanost komunikacijskom procesu. Međutim, tehnika u studiju zapravo je dobar regulator, ukoliko je posmatramo kao pomagača i kontrolora procesa snimanja.

Aleksandar Dragojlović smatra da "komunikacija sa slušaocima, koju na radiju nosi vokalna ličnost, zavisi od karakteristika uspešne vokalne ličnosti, a one su: interpretativne, intonacione i razgovorne". Dragojlović takođe ističe najznačajnije osobine dobrog govornika u uslovima snimanja na radiju: "lepa boja glasa, smirenost u razgovoru, umeren tempo kazivanja, razumljiva, jasna fraza, dobra dikcija, način prezentiranja"⁶.

U srpskom jeziku, melodija rečenice kreće se u smislu silazno-uzlaznog i uzlazno-silaznog toka; kraj rečenice, odnosno misli, prati melodijski pad. Pojava "pevanja" ili otpevavanja slogova, reči i delova rečenice, posledica je pogrešno fiksirane intonacije. Ova pojava neprijatna je sa akustičkog stanovišta, jer se melodija samo veštački održava, a zapravo se dobija ravan ton sa jednoličnim kretanjem i povremenim ispadima u viši registar. Svaka reč treba da bude izgovorena kao da je "obmotana" vazduhom, kao da pada, a ne da se podiže u tonskom sistemu vrednosti. Pravilna tehnika disanja omogućava dobru emisiju glasa u prostoru i pravilnu artikulaciju. Uzimanje daha (udisaj) na logičnim mestima u toku jedne fraze, poludah i pauza, doprinose slobodi i lakoći izražavanja.

O tehničkim mogućnostima mikrofona nećemo posebno govoriti, već upućujemo na izvanrednu knjigu Aleka Nisbeta: *Snimanje i obrada zvuka*⁷. Valja samo pomenuti različite vrste mikrofona koji su najčešće u upotrebi, u zavisnosti od vrste programa i emisije. U emisijama informativnog karaktera često se koristi mikrofon na stalku. Takođe su u upotrebi: usmereni mikrofon, mikrofon top, kontaktni mikrofon, bidirektivni mikrofon, razmaknuti par mikrofona, itd. Prilikom snimanja spotova, na televiziji, koristi se mikrofon-petaljka, ili u emisijama zabavnog karaktera, gde su jednakozastupljeni glas, govor, pevanje, pokret i ples. Takođe se u ovim emisijama koriste i mikrofoni-mikroporti. Poznata pevačica Madona, na svojim koncertima i u spotovima, promovisala je mikrofon-mikroport sa držačima, čija specifična konstrukcija omogućava slobodu kretanja i kombinovanje izrazito složenog pokreta i glasa sa zahtevima kompozicije.

6 Dragojlović, Aleksandar, *Vokalna ličnost radija*, Beograd, 1986, str. 14.

7 Nisbett, Alek, *Snimanje i obrada zvuka*, Univerzitet umetnosti, Beograd, 1990.

Odnos govornika prema mikrofonu zavisi od vrste emisije i programa. U emisijama informativnog karaktera: vesti, intervju, panel diskusija, učesnici se nalaze uglavnom, u sedećem položaju. Poza – relativno udobna, a ukoliko postoji mikrofon-pecaljka ili mikroport, govornikov jedini zadatak je da usmeri poruku ka sagovorniku, ili auditorijumu. Ukoliko se mikrofon nalazi na stalku, udaljenost od mikrofona je tehnički parametar o kome govornik treba da razmišlja. Posebno je značajno pravilno disanje i kontrola vazdušne struje (da ne udara direktno u glavnu osu mikrofona). U ovom položaju udaljenost govornika od mikrofona treba da je dvadeset – trideset cm.

U emisijama informativnog karaktera osnovna greška koja se javlja je: ukočenost i napregnutost, usled statične poze i usmerenosti ka mikrofonu. Druga greška je: micanje, mrdanje, pomeranje, okretanje glave, što se negativno odražava na emisiju glasa, kao i na kvalitet snimka; dolazi do neuјednačenosti u pogledu glasnosti i intenziteta. Osnovni položaj govornika u ovim emisijama je usmerenost tela i glave KA i OD mikrofona, pecaljke, itd. Mikrofon koji se nalazi na stalku je fiksiran, te se u odnosu na njega mora zauzeti i određena poza.

Sasvim je drugi pristup snimanju tona u programima dramskog i igranog karaktera. U igranom programu na radiju, glumci se, uglavnom, nalaze u stojećem položaju, ali se ponekad, po zahtevima radnje, nalaže i jednostavno kretanje-hodanje, koračanje, prelaženje sa jednog mesta na drugo, pomeranje, približavanje, udaljavanje, povlačenje, odlaženje, da bi se prirodnim, spontanim načinom dočaralo odlaženje, dolaženje, udaljavanje, pristupanje, prilaženje, itd. Prilikom snimanja dramskog programa na televiziji, pokret je razuđeniji, bogatiji, kretanje po prostoru uslovljeno je odnosom među partnerima (likovima), a mikrofon-pecaljka prati glumce u prostoru.

Prilikom snimanja na radiju emisija igranog programa, često na malom prostoru, u najkraćem vremenskom periodu, treba da se dočara prelazak iz eksterijera u enterijer, određen protok vremena ili promene mesta radnje. To se može postići snimljenim efektima, ali i glumačkim izražajnim sredstvima. Glasom se može "menjati" plan – od krupnog, preko udaljenog plana, do veoma bliskog plana. Glas se udaljava i približava, pretvara u šapat ili krik, dolazi iz daljine, ili je sasvim intiman. Hodanje i micanje ne sme da se čuje, ali se upotrebom više mikrofona u studiju, koji su raspoređeni na različitim mestima u "gluvoj sobi", može dočarati i složenije kretanje. Mogućnosti ljudskog glasa su takve da mogu dočarati razdaljine, prelaženje sa jednog na drugo mesto, protok vremena, udaljavanje, te nepogode, sukobe i različita dešavanja.

Specijalna vrsta odašiljača, koja se na televiziji često koristi, pored klasičnih vrsta mikrofona, jesu mikroport i pecaljka, posebno u igranim, zabavnim i dramskim programima, ali i u kontakt emisijama sa više učesnika u dijalogu. Mikroporti i pecaljke omogućavaju govorniku ili promoteru slobodu kretanja.

Položaj tela ne mora da zavisi od odnosa prema mikrofonu; pokreti su slobodniji, neverbalna komunikacija spontanija. Pecaljka je mikrofon na dugoj dršci ili držaču i koristi se, takođe, za snimanje u eksterijeru. Dužnost je kompetentnih lica da podeše pravilno rastojanje pecaljke od govornika, te da vode računa o ujednačavanju glasnosti, čujnosti i kvalitetu tona. Mikroport se nalazi na žici ili držačima, što je svakako bolje od bežičnog mikrofona, jer oslobada manuelnu gestikulaciju. Omogućava takođe i prirodno držanje tela – glava, vrat i ramena ne moraju duže vreme biti u statičnom, nepomičnom položaju, kao u uslovima snimanja na radiju, već je moguća sloboda kretanja. Mikroporti su naročito korisni prilikom snimanja emisija zabavno-muzičkog karaktera, posebno kod snimanja pevačkih numera sa složenom koreografijom, jer omogućavaju gotovo sasvim slobodno kretanje, ukoliko se nalaze na držaču. Mikroport na žici ili na kablu ima izvesnih nedostataka, pre svega, ne omogućava potpunu slobodu kretanja. Pošto, dakle, postoji više različitih vrsta mikrofona, dužnost je tonskog snimatelja da unapred upozori govornika, glumca ili intervjuisano lice, o kojoj vrsti mikrofona se radi, takođe da ukaže na prednosti i kvalitete, kao i nedostatke istog.

U velikim televizijskim i filmskim studijima, prilikom snimanja TV drama ili filmova, mikrofoni i pecaljke su podešeni tako da se glumci mogu slobodno i spontano, po zahtevima radnje i reditelja, kretati u prostoru.

Kada se snimaju zabavno-muzičke emisije u kojima su jednako zastupljeni reč, ples i pevanje, nivo dijaloških sekvenci i pevačkih numera mora pažljivo i stručno da se uskladi. Značajnu ulogu u ovom procesu ima tonski snimatelj. Njegov je zadatak da prati glumca, te da unapred sa glumcem uoči i utvrdi najbolju intonaciju, optimalnu glasnost i intenzitet. Dogovoren modeli moraju se poštovati, ali je ovaj proces, pre svega, kreativan i spontan, te odstupa povremeno od dogovorenog modela. Od kreativnosti, maštovitosti i spretnosti tonskog snimatelja, zavisi da li će ovaj, često dragoceni trenutak, zauvek ostati zabeležen.

Posebnu pažnju valja posvetiti ozvučenosti prilikom snimanja muzičkih numera i spotova, posebno odnosu ozvučenosti glasa intrepidatora i instrumenta ili orkestra. Poslednje decenije naročito popularne u nas su emisije zabavnog karaktera (kabare) u kojima su jednako zastupljeni pevanje, govor i ples. Akcenat je stavljen, dakako, na glumačku interpretaciju songa, međutim, ne sme se zanemariti ni muzički aspekt, usklađenost ozvučenosti glasa i instrumenta.

GLASOVNE IMPROVIZACIJE

A. Nizbet kaže da efekti mogu biti živi i spot efekti (stvaraju se u studiju). Međutim, pored snimljenih i lično proizvedenih efekata od strane pomoćnog

lica u studiju (kao što je zvuk cepanja hartije, šuškanja, zveckanja čaša i sl), postoje i efekti koje glumci mogu proizvoditi svojim glasom.

Tokom niza godina teorijskog i praktičnog rada sa studentima Glume, došli smo do zaključka da se glasom gotovo sve može dočarati, ispričati, izraziti. Glasovne improvizacije upravo su jedna od vežbi koja dokazuje gore istaknutu tezu. Teme improvizacija su raznovrsne i korisne ne samo sa praktično-tehničkog stanovišta, već podstiču maštu i kreativnost interpretatora. U ovim vežbama, polazi se od jednostavnih elemenata: oponašanja zvukova iz prirode – fijuk vetra, udar talasa, žubor potoka; potom onomatopeja (glasovi životinja i ptica), ponekad samo putem eksplozivnog izdisaja i laganog treptaja glasnih žica. Pokret je prisutan samo kada je neophodan i u funkciji glasovne produkcije; pokret samo pomaže da početni impuls ostane spontan i prirodan, da pomogne glasovnoj emisiji. Od jednostavnih improvizacija (grupnih i individualnih), dolazi se do složenih priča, događaja, situacija, nizanja događaja, sukoba, prepreka. Improvizacije su komponovane od različitih zvukova i tonova, glasovnih transformacija, bez jedne izgovorene reči. Tako se i pojma radnje na čudesan način odvija, bez reči, gotovo bez pokreta. Priče (po Aristotelu) imaju početak, sredinu i kraj, prepreku i sukob, oštro ocrteane likove i odnose među njima.

Navedimo, kao primer, jednu glasovnu improvizaciju:

tema – ŠUMA

- a) atmosfera – oponašanje glasova iz prirode (ćarljanje u krošnjama, zvižduk vetra, povijanje žbunja, grana drveća, itd.);
- b) vreme – rano proleće;
- c) onomatopeja – oponašanje glasova životinja – ptice, ptičice, zečevi, divlje svinje, itd.;
- d) događaj – sukob, dolaze lovci;
- e) počinje lov – psi se daju u besomučnu hajku;
- f) lovci napuštaju poprište; šuma tone u početnu atmosferu koja je lišena idile; život se lagano gasi.

Improvizacije su mnogobrojne: more, svemirski brod, vašar, kafana, selo, grad, itd. U ovim vežbama treba odrediti vreme radnje, mesto radnje, događaj, zadatak, cilj. Dogadaji su nekad sliveni, negde razuđeni; vežbe se mogu podeliti na parčad i zadatke (po Stanislavskom).

Druga grupa improvizacija u vezi je sa tumačenjem različitih likova, kao što su: vile i vilenjaci, natprirodna bića, vanzemaljci, likovi iz mašte. Posebno interesantan zadatak predstavlja nahsynchronizacija crtanih i animiranih filmova. Putem vizuelne slike i ubrzanog pokreta, može se doći do auditivne slike – tona, zvuka, glasovnih i govornih transformacija. Zadatak je složen pošto se

insistira na pronalaženju novih tumačenja, ne samo na imitaciji već postojećih, veoma uspelih nahovanih crtanih filmova (interesantne su kreacije naših glumaca Vlastimira Stojiljkovića, Vere Čukić, Baje Bačića i drugih). Poznati strani glumci takođe pozajmљuju svoj glas junacima iz crtanih i dečijih filmova. Čitavu paletu glasovnih transformacija, glumac može da ostvari nahsynchronizacijom crtanog filma. Praćenjem slike, pokreta, prepreka, može se formirati i auditivni iskaz koji prati kretanje junaka. Glas se prirodno transformiše, ali programatori i kontrolori zvuka u tehničkom pogledu, takođe imaju uticaj na korekciju i transformaciju glasa interpretatora⁸.

ZAKLJUČAK

Po Erihu Fromu, jedan od najznačajnijih momenata u komunikaciji, jeste sposobnost čoveka da "postane gospodar svog afekta". Možda jedan od načina da se uspostavi dobra komunikacija, jeste usavršavanje sopstvenih glasovnih i govornih kvaliteta. To je aktivnost koja oslobođa i čini da se bude siguran u svom poslu i odabranoj profesiji. Sticanjem ideje o sopstvenom glasu, kreira se kompletan stil izražavanja i kulture govora, presudan za osećaj slobode i spremnosti za komunikaciju. Da bismo slobodno i spontano koristili glas kao izražajno sredstvo, moramo poznavati način nastajanja glasa i zakone fonacije, respiracije i impostacije. Glumačka profesija koristi glas kao najmoćnije izražajno sredstvo; tome u prilog ide i postojanje pozorišta (pozorišnih pravaca i pozorišne filozofije), u kome se korespondira samo zvukom i pokretom. No, osnovni glasovni i vokalni kvaliteti utiču i na govornu kulturu uopšte, na formiranje sopstvenog stila u izražavanju. Spoznati svoj glas znači – oslobođiti ga, otkloniti lične nedostatke, zavoljeti ga i prihvati kao deo individualnog stila, kulture govora i izražavanja. Prilagođavanje glasovnih transformacija različitim situacijama, upućuje na individualno i kreativno posmatranje i delanje.

Posebna pažnja mora se obratiti svakoj vrsti govora u javnosti i javnom govoru uopšte, te odnosima s medijima masovne komunikacije. Za nastupe u elektronskim medijima potrebna je teorijska i praktična priprema, kao i poznavanje tehnika i metoda u odnosima s javnošću u cilju usavršavanja interpretativne forme.

Ljudi su u osnovi željni dobre komunikacije, troše ogromnu energiju insistirajući na kontaktima od kojih je veoma mali broj uspešan. Poslednjih godina

8 Posebna metodska jedinica u nastavi i teoriji glume, jeste imitacija, kao specifičan, spoljašnji pristup liku, glasovna transformacija. Pored ostalog, zadatak je da se glas uzora, predstavljane osobe, dočara na najverniji mogući način, uočavajući šta je u boji glasa, glasnosti, intenzitetu, ritmu, neobično, začudno i smešno.

u Americi je usavršen sistem pravljenja sintetičkog, veštačkog glasa i govora. To je izmišljen, mehanički jezik nasuprot kome se nalazi stvaran ljudski glas i govor, bogat i svež izraz, prirodno zvučanje. Glas i govor su odašiljači misli i osećanja, vesti i informacija, poruka različite vrste. Kompletna ličnost predstavlja se svojim glasom i govorom, odnegovanim sredstvima izražava misli i osećanja, svoje mišljenje i tako u potpunosti predstavlja sebe. Permanentnim učenjem i vežbanjem na polju glasovne i govorne kulture, kao trajnim procesom, povećava se stepen inovacije i kreativnosti. Kreativni potencijal većine ljudi za istraživanjem i napredovanjem na ovom planu, zapravo je veoma veliki. Razume se da nismo svi "izvorni govornici", ali vremenom to možemo postati.

LITERATURA

- Adorno, Teodor, *Televizija i oblici masovne kulture*, Treći program Radio Beograda, br. 38, Beograd, 1978.
- Aristotel, *O pesničkoj umetnosti*, Rad, Beograd, 1982.
- Aristotel, *Retorika 1, 2, 3*, Svetovi, Novi Sad, 1997.
- Bal, Fransis, *Moć medija*, Clio, Beograd, 1997.
- Barba, Eudonio – Savareze, Nikola, *Tajna umetnost glumca – Rečnik pozorišne antropologije*, Fakultet dramskih umetnosti, Beograd, 1966.
- Blek, Sem, *Odnosi s javnošću*, Clio, Beograd, 1997.
- Blend, Majkl-Mondezir, Simon, *Promocija na televiziji i radiju*, Clio, Beograd, 1995.
- Dragičević-Šešić, Milena – Stojković, Branimir, *Kultura: menadžment, animacija, marketing*, Clio, Beograd, 1994.
- Dragojević, Aleksandar, *Vokalna ličnost radija*, Radio-Beograd, Beograd 1985.
- Dorđević, Branivoj, *Elementi srpskohrvatske diktije*, Univerzitet umetnosti, Beograd, 1975.
- Dorđević, Branivoj, *Osnove recitovanja*, Savez amaterskih društava Vojvodine, Novi Sad, 1989.
- Eko, Umberto, *Kultura, Informacija, Komunikacija*, Nolit, Beograd, 1974.
- Erenrajh – Grujić Ljiljana, *Glasovno obrazovanje glumca*, Univerzitet umetnosti, Beograd, 1986.
- From, Erih, *Bekstvo od slobode*, Nolit, Beograd, 1983.
- Jokić, Miroslav, *Očaravanje uva*, Radio-Televizija Srbije, Beograd, 1994.
- Kostić, Đorde, *O kulturi govora*, Radio-Televizija, Beograd, 1980.
- Kostić, Đorde – Vasić, Smiljka, *Neki problemi kulture govora*, Institut za pedagoška istraživanja, u zborniku br. 6, Naučna knjiga, Beograd, 1973.
- Kvintiljan, Marko Fabije, *Obrazovanje govornika*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1985.
- Ljubojev, Petar, *Masovne komunikacije*, Pozornica dramskih umetnosti, Novi Sad, 1996.
- Mandić, Tijana, *Komunikologija: psihologija komunikacije*, T. Mandić, Beograd, 1995.
- Maričić, Nikola, *Profili radija*, Radio – Televizija Srbije, Beograd, 1994.
- Marković, Marina, članak *Glumac i glas (Prilozi)*, objavljen u Zborniku rada Fakulteta dramskih umetnosti, Beograd, 1997.
- Moris, Desmond, *Otkrivanje čoveka kroz gestove i ponašanje*, Jugoslavija, Beograd, 1979.
- Nastasijević, Momčilo, *Meduluško blago*, muzička drama u V činova, Celokupna dela, knj. VI, Muzičke drame, Izdanje prijatelja, Beograd, 1938.
- Nisbett Alek, *Snimanje i obrada zvuka*, Univerzitet umetnosti, Beograd, 1990.

- Reg, Dejvid, *Odnosi s medijima*, Clio, Beograd, 1996.
- Shingler, Martin, *On Air (Methods and Meanings of Radio)*, Arnold, London, 1998,
- Savić, D. – Cvejić, D. – Kosanović, M, *Otorinolaringologija*, Naučna knjiga, Beograd, 1986.
- Sosir, Ferdinand de, *Opšta lingvistika*, Nolit, Beograd, 1969.
- Vasić, Smiljka, *Ispitivanje govora u emisijama Radio-Beograda*, Institut za eksperimentalnu fonetiku i patologiju govora, Beograd, 1964.
- Vreg, France, *Društveno komuniciranje*, Centar za informacije i publicitet, Zagreb, 1975.
- Životić, Radomir, *Izražavanje novinara*, Savremena administracija, Beograd, 1981.

Marina Marković

VOICE TRANSFORMATION IN THE ELECTRONIC MEDIA

Summary

The article *Voice Transformation in the Electronic Media* points to many complex aspects of the investigation of the specific processes of respiration, phonation and speech in relations to the media of mass communication, especially the electronic media.

For the singers and actors voice is the principal instrument of expression, but it is also the basic communication tool of people in general. Because of that many other professions promote vocal and speech culture. Occasional or permanent communication with the media is characteristic of many professions – speakers, public relations managers, journalists, politicians, lawyers, professors. These professions today show great concern for speech culture, speech expression, style of expression, voice and vocal education. The afore mentioned professions have one basic thing in common: *Public Appearance* as part of their communication process which involves action and reaction.

This study is concerned with the emission of voice in space, the relation between resonance and voice dynamics, articulation processes i.e. techniques of radio and TV appearance. The following vocal characteristics of the speaker contribute to the communication process: timbre, proper breathing, choice of the central register in the volume, use of the adequate tone height (in relation to the type of programme or demands of the genre), as well as the right rhythm and tempo of speech.